

Süli Attila

PÁL-ANTAL SÁNDOR: CSÍK-, GYERGYÓ-,
KÁSZONSZÉK 1848–49-BEN¹

Pál-Antal Sándor történész-levéltáros, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja rendkívül gazdag tudományos munkássággal rendelkezik. A székelyföldi kormányzat, helytörténet, történeti statisztika és segédtudományok jeles művelőjeként több tucat önálló kötetet és több száz tanulmányt vallhat magáénak. Szinte minden tudományos munkáját nagyon alapos és körültekintő forrásfeltárás előzte meg. Minden túlzás nélkül ugyanez állapítható meg a most bemutatásra kerülő legújabb kötetéről is. Fontos leszögezünk: noha a szerző nem a klasszikus értelemben vett, az 1848–49-es forradalommal és szabadságharcral foglalkozó szakember, ennek ellenére feladatát kiválóan oldotta meg. Jelen pillanatban ez a legalaposabb olyan monográfia, amely egy erdélyi törvényhatóság forradalom- és szabadságharc alatti történéseit mutatja be. Ilyen típusú feldolgozásokból mindeddig nagyon kevés született. Kádár Józsefnek Belső-Szolnok és Doboka, valamint Szilágyi Farkasnak Alsó-Fehér megyék 1848–49. évi történetét feldolgozó művei még a 19. század utolsó harmadában jelentek meg.² A helytörténeti feldolgozások közül kiemelkedik Egyed Ákos *Háromszék 1848–49* című monográfiája, amely 1977-ben jelent meg először, és amely 1979-ben, illetve 2008-ban újra kiadásra került.³ Ezzel lényegében be is zárhatjuk az önálló monográfiák sorát. Termé-

-
- 1 Pál-Antal Sándor: *Csik-, Gyergyó-, Kászonszék 1848–49-ben*. Csíkszereda, 2022, Csíkszereda Kiadóhivatal. 376 oldal.
  - 2 Kádár József: *Belső-Szolnok és Doboka vármegye története, 1848–49-ben*. Dés, 1890, Demeter és Kiss nyomdája; Szilágyi Farkas: *Alsó-Fehér vármegye 1848–49-ben*. Nagyenyed, 1898, Alsófehér Vármegye Közönsége. Emellett még kiemelném az alábbi műveket: Szentkatolnai Bakk Endre: *Az 1848–49-i szabadságharc alatti események Vizaknán*. Budapest, 1880, Hunyadi Mátyás Nyomda; Uő.: *Kézdivásárhely, s az ottani Jancsó családok története*. Kézdivásárhely, 1896, Ifj. Jancsó József Könyvnyomdája; Demeter László: *Erdővidék a szabadságharcban. 1848–1849*. Barót, 1998, Erdélyi Múzeum-Egyesület.; Garda Dezső: *A forradalom katonái Csíkban és Gyergyóban. 1848–1849*. Csíkszereda, 1998, Alutus Kiadó.
  - 3 Egyed Ákos: *Háromszék. 1848–1849*. Bukarest, 1977, majd 1979, Kriterion Kiadó; Uő.: *Háromszék 1848–1849. Forradalom, szabadságharc*. Harmadik, bővített kiadás. Sepsiszentgyörgy, 2008, Charta Könyvkiadó.

szetesen a fenti műveken kívül jelentek meg kisebb munkák is ebben a témakörben, ezek azonban többnyire nem feleltek meg a modern történettudomány követelményeinek.⁴

A szerző – mint a kútfők szakavatott kezelője – eddigi 48-as munkássága folyamán elsősorban a források közreadásában buzgolkodott. 2001-ben jelent meg a Marosszék, 2005-ben pedig az Udvarhelyszék forrásait közrebocsátó kötete.⁵ 2017-ben szerteágazó kutatásokat követően Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékek iratait rendezte sajtó alá.⁶ Ez utóbbi munka alapozta meg egy átfogó, az említett régiók 1848–49-es történetét feldolgozó monográfia megírását.

Pál-Antal Sándorral 2015-ban kerültem szorosabb munkakapcsolatba, amikor Csíkmadaras község akkori polgármesterének, Bíró Lászlónak a felkérésére Bodor Ferencnek, a csíkmadarasi löporgyár volt igazgatójának életútját dolgoztuk fel. Ez a kötet a szűkebb témaválasztáson túlmenően tartalmazott tanulmányokat Csíkszék és Csíkmadaras 1848. évi tavaszi és nyári történetéről, valamint a törvényhatóság év végi pacifikációjának lefolyásáról.⁷ A következő évben Pál-Antal egy tanulmánykötetben ismertette a szék részvételét az agyagfalvi székely nemzeti gyűlésen.⁸ Ezek az előtanulmányok szintén nagymértékben hozzájárultak az ismertetésre kerülő kötet elkészítéséhez.

-
- 4 A teljesség igénye nélkül: Nagy Sándor: *Háromszék önvédelmi harca 1848–49*. Kolozsvár, 1896, Gombor Ferenc Könyvnyomdája; Borbély István: *Torockó története 1848–49-ben*. Kolozsvár, 1906, Stief J. és Tsa Sajtója; ifj. Biás István: *Marosvásárhely a szabadságharc alatt*. Marosvásárhely, 1900.; Fodor István: *A forradalmi Marosvásárhely*. Marosvásárhely, 1936, Marosmenti Elet, 5–6. füzet.
  - 5 Pál-Antal Sándor: *Marosszék és Marosvásárhely az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején*. Székelyudvarhely, 2001, Haáz Rezső Alapítvány; Pál-Antal Sándor – Zepezsaner Jenő: *Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc Udvarhelyszéken. Korabeli iratok, jegyzőkönyvek, lajstromok*. Székelyudvarhely, 2005, Haáz Rezső Alapítvány.
  - 6 *Csíkszék az 1848–49-es forradalom idején. Korabeli források 1848. március 20. – 1849. október 16.* Bevezetővel és jegyzetekkel ellátva közléteszi Pál-Antal Sándor. Csíkszereda, 2017, Csíki Székely Múzeum.
  - 7 Csíkmadaras a forradalom éveiben. In *Agyúcsó és puszkapor. Bodor Ferenc, a csíki 48-as agyúöntő és löporgyártó. Tanulmányok*. Sajtó alá rendezte Pál-Antal Sándor. Marosvásárhely, 2017, Mentor Könyvek Kiadó, 121–140.; Forradalmi események Csíkban 1848 tavaszán és nyarán. In *uo.* 9–86.; Süli Attila: Csíkszék pacifikációjának kérdéséhez. In *uo.* 99–120.
  - 8 Csíki készülődések az agyagfalvi gyűlésre. In Kolumbán Zsuzsanna – Nagy Róbert (szerk.): *„...idves határozást hozni...” Tanulmányok az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés 170. évfordulójára*. Kolozsvár, 2018, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 167–191.

A törvényhatóság szabadságharc alatti történéseit feldolgozó stúdiómunk gyér száma miatt a szerző elsősorban a saját kutatási eredményeire támaszkodhatott.⁹ A kötet bevezető része a törvényhatóság politikai, közigazgatási, demográfiai és gazdasági viszonyait ismerteti. Itt különös hangsúlyt kap az a tény, hogy Csíkszék a határőrvidék része volt, lakossága adta a 14. határőrezred teljes, illetve a 11. huszárezred 1. őrnagyi osztályának állományát. A polgári és katonai kormányzat kettősége, illetve a két kormányzati forma konfliktusai az 1848. tavaszi események alakulását is meghatározták.

Ezt követi az 1848. március–áprilisi anyaországi polgári átalakulás fogadtatását ismertető fejezet. Nagyon fontos hangsúlyozni azt a kettőséget, hogy a pozitív visszhang ellenére sokan ragaszkodtak a határőri rendszerhez, illetve annak megreformált formában való fenntartásához. A szék vezető személyisége már áprilisban Mikó Mihály gyergyói alkirálybíró és országgyűlési követ lett. Pál-Antal Sándor kitér a törvényhatóság egyik legfontosabb eseményére, az április 12–13-i székgyűlésre, illetve Mikó Mihálynak az itt elmondott nagy hatású beszédére, ami nyomtatásban is megjelent.

A szék lakossága tehát egyenlőséget, közteherviselést, polgári igazgatást akart, és általában pozitívan viszonyultak Magyarország és Erdély uniójához. Némileg más volt a helyzet határőrizet kérdését illetően, ugyanis a határőrök úgy képzelték el az egyenlőséget, hogy a szék összes lakosa, különösképpen pedig a nemesek is kivesszik részüket ezen kötelezettségből. Emellett egy jelentős réteg továbbra is ragaszkodott a határőrséghez, mivel az több előnnyel is járt számukra: például a földtulajdont törvény védte, és az árvákról való gondoskodás, illetve a helybeni bíraskodás is a rendszer pozitív aspektusai közé tartozott.

A társadalmi feszültségek nagymértékben megnehezítették a nemzetörség megszervezését, különösen, hogy az erdélyi országgyűlés által elfogadott jogszabály felemás módon rendezte a kérdést. Egyrészt lehetővé tette, hogy a határőrség nemzetörséggé váljon, ugyanakkor

---

9 Csíkszék szabadságharc alatti történetével érintőlegesen foglalkoztak: Endes József: *Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjeinek és népének története 1918-ig*. Budapest, 1938, Korda R. T. Nyomdája; Egyed Ákos: Csíkszék „pacifikálása” az agyagfalvi Székely Nemzeti Gyűlés után. Dorsner ezredes szerepe. In *Hadtörténelmi Közlemények*. 111. évf. (1998) 1. sz. 117–129.; Egyed Ákos: *Erdély 1848–1849. Második, bővített kiadás*. Csíkszereda, 2010.

az eddigi szolgálati rend megtartását is előírta. Ezzel lényegében elodázták a probléma megoldását, így nem véletlen, hogy a Délvidékre vezényelt csíki zászlóalj mozgósítása és kiindulása augusztus végéig elhúzódott.

Pál-Antal Sándor ismerteti még a honvédség toborzását, illetve szeptembertől a Kossuth-lovagok törvényhatóságbeli szervezését. Az események rekonstruálásánál a nagyszámú levéltári kútfő mellett elsősorban a sajtó anyagára támaszkodik, emellett pedig jelentős mennyiségben hasznosít román nyelvű memoár- és iratanyagot is. Külön értékét képezik a kötetnek az egyházi – elsősorban római és görög katolikus – eseményeket bemutató fejezetei.

A felsoroltak mellett a szerző teret szentel a társadalmi mozgalmaknak, ezen belül pedig a Balási József főkirálybíró elleni kirohanásoknak is. Ez különösen annak fényében érthető, hogy az áprilisi törvények nem oldották meg teljes mértékben a társadalmi ellentéteket. Az elégedetlenség elsősorban a jobbágyfelszabadítás vonatkozásában tört felszínre – bár itt a szerző helyesen jegyzi meg, hogy Háromszékkal ellentétben Csíkban viszonylag kevés jobbágy és zsellér élt, ráadásul a szék lakosságának többsége a határőri rendhez tartozott. Ugyanakkor az is tény, hogy a székely örökségre telepített jobbágyok helyzete mindvégig megoldatlan maradt.

A kötet igen jelentős és alapos fejezete a törvényhatóságnak az agyagfalvi gyűlésre való felkészülését bemutató rész. A határőrtisztek – félretéve ellenérzéseiket – egyelőre alakulatuknál maradtak és részt vettek annak harcaiban. Ez alól az ezredparancsnok, Franz Dorsner ezredes sem volt kivétel, aki az egyik dandár parancsnokaként működött. Az 1848. november 5-i marosvásárhelyi vereség után a csíki határőrök és nemzetőrök hazatértek. A hónap legnagyobb dilemmája az önvédelmi harc vállalása volt. A döntés nem volt könnyű, hiszen a határőröknek képletesen szólva azt kellett eldönteniük, hogy melyik testrészükhöz harapjanak. Végül – Háromszékkal ellentétben – a behódolást választották, de fegyvereiket megtarthatták, a szék elkerülte az ellenséges megszállást és pusztítást, emellett pedig nem kellett részt venniük a Háromszék ellen vívott harcokban sem. Mindezek igen komoly eredmények voltak, különösen hogy lényegében harc nélkül érték el azt, amit Háromszék számára egyhavi küzdelem után az árapataki szerződés (1849. április 2.) adott meg. Amint a József Bem

vezérőrnagy vezette erdélyi magyar haderő Csíkszék határaihoz közeledett, a törvényhatóság lakossága ismét csatlakozott a szabadságharc-hoz.

Ennek az időszaknak két vezető személyisége volt: Gál Sándor ezredes, a székelyföldi hadosztály parancsnoka és Mikó Mihály kormánybiztos, a közigazgatás vezetője. Az utóbbi legfontosabb feladatai közé a haderőszerzés és a helyi hadiipar megteremtése tartozott. Noha mindketten egyazon célért küzdöttek, a polgári és katonai hatalom szembenállása továbbra sem szűnt meg. Gál rendszeresen beavatkozott a polgári ügyekbe is, emellett pedig vizsgálatot kezdeményezett Balási főkirálybíró ellen, akit le is tartóztatott. Mivel a főkirálybíró polgári személy volt, ráadásul a parlament felsőházának tagjaként mentelmi jog is megillette, Mikó fellépett az intézkedés ellen. Pál-Antal Sándor kötetéből képet nyerhetünk a mintegy féléves békés időszak mindennapjairól: Gábor Áron tevékenységéről a gyergyói határszélen, a postavonalak tervéről, a különféle közegészségügyi intézkedésekről, a helyi románság hangulatáról, illetve a közigazgatás átszervezéséről – vagyis a megyésítésről –, amelynek keretében a székelyföldi tisztviselők javadalmazását is az anyaországi szintre emelték volna. Emellett megtudjuk azt is, hogy a törvényhatóság mintegy 10-12 ezer katonát adott a határőrezredekben létrejött honvédszászlóaljokba, a honvéd vadászrezredekbe és más honvéd alakulatokba, az idősebb korosztályt pedig helybeni nemzetőri szolgálatra kötelezték. Ez különösen súlyosan érintette a nyári mezőgazdasági, elsősorban aratási munkák elvégzését, ami újabb társadalmi feszültségeket idézett elő. A szerző röviden megemlékezik a törvényhatóság egyetlen újságjáról, a Bíró Sándor református lelkész és honvéd százados által szerkesztett *Hadi Lap*ról, valamint a *Csíki Gyutacs*ról is; ezek a kiadványok a csíksomlyói ferences zárda nyomdájában készültek.

Az eddig ismertetteket a június 19–20. után bekövetkezett orosz-osztrák támadás eseményeinek bemutatása követi. Pál-Antal értelemszerűen a rövid barcasági, majd háromszéki harcokra fókuszált, jelezve, hogy az utóbbiak – mivel a székely csapatok ide szorultak vissza – kihatással volt a csíkszéki eseményekre is. A hátszörzágként funkcionáló törvényhatóság kapcsán a szerző hitelt érdemlően mutatja be azokat a nehézségeket, amelyek a népfelkelés elrendelése és táborba szállása körül jelentkeztek, és kitér az egyre erőteljesebbé váló polgári

és katonai hatóságok közötti ellentétre, amelynek eredményeképpen végül Mikó Mihály leköszönt kormánybiztosi hivataláról. Ennek kettős oka volt: egyrészt Bem altábornagy a haditörvények alá helyezte Székelyföldet, másrészt Molnár György országgyűlési képviselő személyében központi székelyföldi kormánybiztost neveztek ki. Ezen intézkedések után Mikó már nem sok értelmét látta annak, hogy a hivatalban maradjon. Erről az időszakról Mikónak a szabadságharc leverése után írt naplószerű visszaemlékezése nyújt szemléletes képet.

Pál-Antal Sándor külön fejezetben tér ki a szabadságharc leverését követő megtorlásra, valamint a függetlenségi mozgalmak történéseire és helyi fogadására. Külön értékét képezi a könyvnek a kötet végén található adattár, amely a fontosabb személyek (politikusok, egyházi személyek, katonatisztek) életrajzait tartalmazza. A mű végén név- és helynévmutató, valamint illusztrációk találhatók a fontosabb személyekről, helyszínekről, iratokról és újságokról.

Mint minden munkában, így természetesen ebben a kötetben is vannak apróbb elírások, stilisztikai tévedések, amelyek részletezésétől most eltekintek. Az utóbbi időben a recenziókban többen is erre fektették a fő hangsúlyt, nem pedig a mű szakmai értékeire. Elvetve ezt a felfogást, e sorok írója meggyőződéssel vallja: Pál-Antal Sándor olyan úttörő jellegű munkát tett le az asztalra, amely nagymértékben hozzájárul a forradalom és szabadságharc helyi és országos összefüggéseinek megismeréséhez.

*Markó Béla, Buda Ferenc, Adorjáni Panna és Daczó Katalin díjazása
2013-ban*